

RESEARCH ARTICLE

Received: 22 June 2022. Revised: 10 August 2022. Accepted: 16 August 2022.

Territories, Business and Tourism Sustainability Managing in the Context of Socio-Economic Processes Urbanization

Oksana Prysiazhnyuk¹ • Mariia Plotnikova²

© 2023 Authors

Abstract

The urbanisation of socio-economic processes causes positive and negative phenomena. The positive aspects include the concentration of resources and the creation of preconditions for the development of industrial production and economic development of territories. However, an obvious negative aspect is the low level of attention to the environment and human habitat. Increasing pollution in urban areas causes health problems for their residents. *Purpose*: to find mechanisms for improving the management of sustainable development of territories with a focus on greening business and tourism. *Design / Methodology / Approach*: Repeated interviews. *Findings*: By viewing the management of open social innovations as a dynamic rather than a stable, linear, or deterministic process, it is possible to create more effective theories about what they are and how they work. We use empirical data from repeated unstructured interviews “in the process of adoption” to analyse how open innovation initiatives evolve over time. Although the initiative is “in the process of formation”, it poses challenges to the participants and also increases their freedom of action. Thus, in comparison to more linear models such as life-cycle dependency theories, process theory argues that ecosystem social innovation management initiatives are largely dynamic and evolutionary, but not deterministic. Such initiatives will eventually include an even more value-based focus. We argue that process theory can help practitioners to perceive, use and transform their temporary implementation of open innovation because it examines what individuals or organisations do, not who they are. However, this study emphasises that initiatives in the field of management of open social innovations, transformation of the business environment, including from the perspective of tourism development, due to their worldview, should be structured and systemic. They also involve constant attention and ensuring stability and the need to develop their dynamic capabilities on the part of both the residents of tribal settlements and the local government system and public authorities in order to develop, adapt and jointly develop these initiatives in the ecosystem environment. In addition, while process theory gives practitioners some freedom of action, it also emphasises the constant search for a balance between the interconnected and constantly changing conditions of the environment in which they are implemented, as well as the own goals and strategies of the actors involved in socio-economic transformation. *Originality / Value*: The expediency of the environmental orientation of business and tourism, as well as their role in ensuring sustainable development of territories, has been proved. *Practical Meaning*: Strengthening of business and tourism development through the implementation of the idea of “Family Homestead”. *Further Research*: Development of models of sustainable development of territories based on ecologisation.

Keywords

multifunctional development, socio-economic activity, spatial concentration of people, ancestral estate, ancestral settlement, lifestyle, wealth, management.

JEL Classification: H50, L51, R11.

¹ Oksana F. Prysiazhnyuk, *corresponding author*

✉ oksana_himich@ukr.net ☎ +380679970451

Associate Professor at the Department of Management and Marketing, PhD in Economics, Associate Professor, Polissya National University, 7 Staryi Blvd., Zhytomyr, 10008 (Ukraine)

² Mariia F. Plotnikova

✉ mfplotnikova@gmail.com ☎ +380679970451

Associate Professor at the Department of Economics, Entrepreneurship and Tourism, PhD in Economics, Associate Professor, Polissya National University, 7 Staryi Blvd., Zhytomyr, 10008 (Ukraine)

Опубліковано онлайн: 05 червня 2023.

[https://doi.org/10.31499/2786-7838.ssedj.2023.1\(1\).1-12](https://doi.org/10.31499/2786-7838.ssedj.2023.1(1).1-12)

ДОСЛІДНИЦЬКА СТАТТЯ

Отримано: 22 червня 2022. Переглянуто: 10 серпня 2022. Прийнято: 16 серпня 2022.

Управління стійкістю територій, бізнесу та туризму в умовах урбанізації суспільно-економічних процесів

Оксана Присяжнюк¹ • Марія Плотнікова²

© 2023 Автори

Анотація

Урбанізація суспільно-економічних процесів зумовлює позитивні та негативні явища. Позитивними вважаємо концентрацію ресурсів і створення передумов для розвитку промислового виробництва та економічного розвитку територій. Проте, очевидним негативним аспектом є низький рівень уваги до екології та середовища проживання людини. Збільшення забруднення міських територій породжує проблеми зі здоров'ям їх жителів. **Мета.** Пошук механізмів удосконалення управління стійким розвитком територій з акцентом уваги на екологізацію бізнесу та туризму. **Дизайн / методи / підходи.** Повторювані інтерв'ю. **Результати.** Розглядаючи менеджмент відкритих соціальних інновацій як динамічний, а не стабільний, лінійний або детермінований процес, можна створити більш дієві теорії щодо того, чим вони є і як працюють. Авторами використано емпіричні дані з повторюваних неструктурованих інтерв'ю «у процесі прийняття», щоб проаналізувати, як відкриті інноваційні ініціативи розвиваються з плином часу. Хоча ініціатива знаходиться «у процесі становлення», щодо сьогодення і майбутнього ставить перед учасниками складні завдання, а також збільшує свободу дій. Отже, у порівнянні з більш лінійними моделями, такими як теорії залежності від життєвого циклу, теорія процесів стверджує, що ініціативи менеджменту соціальних інновацій екосистем багато в чому динамічні та еволюційні, але не детерміновані. Такі ініціативи з часом будуть містити ще більш ціннісний фокус. Доведено, що теорія процесів може допомогти практикам у сприйнятті, використанні та перетворенні їх тимчасового впровадження відкритих інновацій, оскільки вона досліджує, що роблять окремі люди або організації, а не хто вони є. Однак, у цьому дослідженні підкреслюється, що ініціативи у сфері менеджменту відкритих соціальних інновацій, трансформації підприємницького середовища, у тому числі з позиції розвитку туризму, у силу їх базування на світогляді, мають носити структуровано системний характер та передбачають постійну увагу, забезпечення стабільності й необхідності розвивати свої динамічні можливості як з боку мешканців родових поселень, так і системи місцевого самоврядування, органів державної влади, щоб розробляти, адаптувати та спільно розвивати ці ініціативи в екосистемному середовищі. Крім того, хоча теорія процесів дає деяку свободу дій практикам, вона також робить акцент на постійному пошуку узгодження між взаємопов'язаними та постійно мінливими умовами середовища їх реалізації, а також власними цілями і стратегіями учасників соціально-економічних трансформацій. **Оригінальність / цінність / наукова новизна.** Доведено доцільність екологічної спрямованості бізнесу та туризму, а також та їх роль у забезпеченні стійкого розвитку територій. **Практичне значення.** Посилення розвитку бізнесу та туризму через впровадження ідеї «Родова садиба». **Подальші дослідження.** Розробка моделей сталого розвитку територій на основі екологізації.

Ключові слова

багатофункціональний розвиток, соціально-економічна діяльність, просторова концентрація людей, родова садиба, родові поселення, спосіб життя, спроможність, управління.

¹ Оксана Федорівна Присяжнюк, автор-кореспондент

✉ oksana_himich@ukr.net ☎ +380679970451

доцент кафедри менеджменту та маркетингу, кандидат економічних наук, доцент, Поліський національний університет, м. Житомир, бул. Старий, 7, 10008 (Україна)

² Марія Федорівна Плотнікова

✉ mfplotnikova@gmail.com ☎ +380679970451

доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму, кандидат економічних наук, доцент, Поліський національний університет, м. Житомир, бул. Старий, 7, 10008 (Україна)

Вступ / Introduction

Урбанізація як просторова концентрація людей та їх економічної діяльності є чи не найбільш поширеною глобальною соціальною сучасною трансформацією. Міста як динамічні соціально-політичні системи та ознака новітньої цивілізації часто є каталізатором суспільних змін та концентратором ресурсів. Як центри економічних знань, зростання, інновацій, культури, освіти, політичної влади та розваг, вони мають неоднаковий характер темпів свого розвитку у різних регіонах. Пріоритетні темпи динамічних змін наразі відрізняють країни Африки та Азії, водночас як країни Європи, Америки переважно діють в умовах накопиченого потенціалу. Україна не лишилася осторонь світових процесів. Тут у містах зосереджено близько 70 % населення, що супроводжувалося позитивною динамікою росту міст до періоду пандемії на COVID-19 та військового стану в країні. Економічні та соціальні зміни, пов'язані з урбанізацією мають як низку вигод для країни, зокрема, нарощування робочих місць, зростання добробуту населення, забезпечення побутових потреб тощо, так і негативних чинників, пов'язаних з екологічною ситуацією, зміною соціальної структури і культури нації через, як правило, неякісні форми міського розвитку.

Огляд літератури / Literature Review

Потреба переосмислення способу життя людей з позиції формування засад сталого спроможного їх розвитку, активізації зайнятості та, зокрема, самозайнятості, соціального забезпечення, віднайшли свій прояв у діяльності соціальних структур та інститутів, створення нових владних відносин, у тому числі щодо діяльності та функціонування домашніх господарств, неурядових організацій та практики регулювання відносин у соціумі з боку уряду. При цьому доцільно зосередити увагу на управлінні знаннями при формуванні на цій основі ефективної моделі ведення бізнесу, у тому числі на сільських територіях (Bratianu, Stanescu, & Mocanu, 2021, p. 9; Prafitri, Setyoko, & Puspita, 2018, pp. 336–337). Управління бізнесом завжди супроводжується врахуванням фінансових аспектів та застосуванням інноваційних інструментів серед яких стратегічне планування, аутсорсинг, бенчмаркінг, управління бізнес-процесами на засадах лідерства підприємця, бюджетом та ланцюгами постачання, збалансована система показників (Valinkevych, & Orlova, 2019, p. 128; Usman, Hartani, & Sroka, 2020, p. 417; Mc Loughlin, Lewis, Lascelles, & Nudurupati, 2021). Окрім цього важливо враховувати та вміти обґрунтувати вплив ризиків на бізнес та управляти ними, зокрема через створення належного рівня організаційної культури (Visser, & van Scheers, 2018, p. 133; Makkawi, 2021, p. 1057; Klucka, & Grunbichler, 2020, p. 57; Osuszek, & Ledzianowski, 2020, p. 415; Polinkevych et al, 2021, p. 108–109) зосереджувати увагу на гнучке управління та соціальну складову бізнес-процесів (Vugec, Tomicic-Purek, & Vuksic, 2018; Aysolmaz et al, 2018, p. 678). Управління сталим розвитком територій має базуватися на співпраці органів місцевого самоврядування з бізнесом (Yakobchuk et al, 2021, p. 108; Ovdiiuk et al, 2021, p. 118) та бути зосереджене на екологізації. Одним із видів екологічно спрямованого бізнесу, що сприяє розвитку територій та здоров'я людей є велотуризм (Gazzola et al., 2018; Costa, & Lima, 2018, p. 60–61). Дослідниками доведено, що ефективність бізнесу та продуктивність праці підвищується у сімейному бізнесі та залежить від інтегрованого управління якістю та людськими ресурсами (Azizi, Bidgoli, & Taheri, 2021; Ruiz et al, 2019, p. 256).

Доведено, що управління сталим розвитком територій має базуватися на основі цифровізації бізнес-процесів (Stjepic, Ivancic, & Vugec, 2020, p. 67–68). Проте, з урахуванням високого рівня урбанізації детальних досліджень потребують управлінські аспекти забезпечення стійкого розвитку територій з акцентом уваги на розвиток бізнесу та туризму.

Постановка завдання / Problem Statement

Завданням дослідження став пошук механізмів забезпечення спроможності як окремих громадян, їх груп, так і сформованих стійких smart-спільнот ефективно вести бізнес та активізувати екологічно спрямовані його сфери, зокрема туризм.

Матеріали та методи / Materials and Methods

Це дослідження розпочате взимку 2013 р., коли дослідницька група познайомилася з функціонуванням родових садиб та родових поселень в Україні, а також практикою діяльності Всеукраїнської громадської організації «Народний рух захисту Землі» та її головою Васильєвим М. Л. Ми уклали угоду про вивчення розвитку ідеї, відображеній у продукті Концепції державної програми «Родова садиба» за допомогою повторюваних інтерв'ю з їх мешканцями, фахівцями та керівниками структур місцевого самоврядування, органів державної влади, громадських організацій, жителів сільських територій та співвласників багатоквартирних будинків та іншими зацікавленими сторонами шляхом довготривалого дослідження. Ця робота пізніше була оформлена як наукова тематика, акцент якої здійснено на формуванні стійких спроможних спільнот на екосистемній основі, що було проявлено на пізніх стадіях проекту. Також виявлено глобальний характер процесів (зародки формування таких спільнот виявлено у всьому світі), однак в емпіричному матеріалі виявилось, що відкриті інновації становлення нової моделі соціуму стали перспективними, можливими для масштабування та добре помітними, тобто часто використовуваними респондентами під час опису ініціатив та їх контексту. Одиницею аналізу є введення термінів «родова садиба», населений пункт, громада. Цей вибір був зроблений для того, щоб встановити межі для емпіричного аналізу та, щоб оптимізувати результати були більш практично орієнтованими. Інакше дослідження сталих спільнот піднімають занадто широкий набір проблем збору даних. З 2013 до 2021 рр. ми провели понад 30 неструктурованих інтерв'ю з мешканцями родових поселень у межах фестивалів, виставок, ярмарок, круглих столів та громадських слухань, а також, перебуваючи на території громад під час днів відкритих дверей, літніх сімейних таборів, на екскурсіях та у період гостювання, а також з керівниками та спеціалістами органів місцевого самоврядування та державної влади з широкого кола питань життєдіяльності та господарювання мешканців сільських територій). На їх основі розкрито широкі тематичні області (наприклад, поточний статус, важливі рішення або заплановані та передбачувані виклики та можливості) пов'язані з ходом як стратегічної, так і оперативної роботи. Усі інтерв'ю записувалися в цифровому вигляді і транскрибується дослідниками. Крім того, ми провели сім інтерв'ю з виконавчими керівниками підприємствами, які надають послуги, купують продукцію чи співпрацюють з громадами. Ми також збирали різноманітні документи, зокрема наукові статті, монографії, матеріали веб-джерел, які розкривають внутрішню стратегію, плани та їх реалізацію з питань розвитку сільських територій. Дослідники брали участь у кількох семінарах, круглих столах, громадських слуханнях, засіданнях комітеті Верховної Ради України та інших заходах, пов'язаних з питаннями дослідження. Текстові уривки конкретно з інтерв'ю з були позначені емпірично згенерованими категоріями першого порядку, головним чином для структурування величезної кількості емпіричних даних. Ці уривки були закодовані одним з авторів, відповідно до усталеної практики якісного дослідження.

Категорії, пов'язані з дослідженням, які допомогли розкрити респонденти та які дослідники вважають ключовими подіями ми створили просторову, часову та індивідуалізовану шкалу процесу розробки. У аналізі другого порядку ми згрупували категорії першого порядку на агреговані теми. Такими темами були: пріоритетна ціннісна орієнтація, концептуалізація, цільові аудиторії, інфраструктура та принципи центру. Ми поділили розвиток на три послідовні часові періоди, як спосіб структурування подій і до аналізувати зміни в часі. Аналіз емпіричний матеріал був зроблений на основі припущення про прогресивні послідовні процеси. Аналіз опитаних був зроблений знову з іншим емпіричним матеріалом з метою підвищення довіри та введення додаткових точок зору на емпіричну історію. Виходячи з хронології та аналізу контенту, ми писали послідовну та емпірично обґрунтовану історію процесу розробки ідеї, формування передумов та наслідків розвитку родових садиб та родових поселень, а потім генерування теоретичної моделі їх розвитку.

Результати та обговорення / Results and Discussion

Поява міського безробіття та відсутність доступного належного житла і послуг, є зростаючою соціальною проблемою. Міське самоврядування, відповідні інститути та установи наразі забезпечують механізми планування, надання та фінансування міської інфраструктура та

надання послуг, однак ресурсні обмеження та недостатня сформованість національної та регіональної політики розвитку спричинені, у тому числі швидкістю та масштабами урбанізації, знизили ефективність їх діяльності, а застаріла міська інфраструктура часто створює серйозні проблеми із забезпеченням послуг і обслуговуванням населення. Продовження існуючої політики сприятиме посиленню урбанізації та загостренню соціально-екологічних проблем, які неможливо вирішити за існуючих соціальних, економічних, політичних та екологічних механізмів регуляторної політики, обумовлених урбанізацією. Проте, навіть державна політика зростання здійснюється переважно безсистемно та недостатньо ефективно, що у кращому випадку сповільнює темпи наявних проблем, однак не дозволяє якісно підвищувати рівень життя та зменшувати потенційні вигоди від урбанізації. Маючи багатовекторний характер впливу такі дії у гіршому випадку підривають економічну, соціальну та екологічну стійкість міст.

Підвищення стійкості міст та якості життя їх жителів вимагає як дієвих державних програм, так і приватних інвестицій. Це вимагатиме політичного управління, тоді як збереження сучасних темпів впливу технократичного середовища забезпечить погіршення та поступове зниження якості життя міського населення, яке не в змозі захистити себе від екологічних проблем шляхом приватної покупки екологічних товарів. Процес трансформації та соціально-економічної організації соціуму повинен і може здійснюватися більш ефективно і дієво, головним чином, за рахунок зменшення обмежень на економічну продуктивність і поліпшення умов життя і міських зручностей. Це також зменшить людські, економічні та екологічні витрати. Центральне місце у досягненні цієї мети займає вдосконалення управління. Ключовою умовою успішного здійснення соціально-економічних інвестицій є здатність органів влади та управління планувати, впроваджувати та фінансувати створення інфраструктури і надання послуг як безпосередньо, так і через партнерські відносини з приватним сектором.

Водночас, управління процесом урбанізації та його наслідками наразі не займає центральне місце у процесі формування національної політики в силу зосередження на підвищенні обороноздатності країни, економічному зростанні, міжнародній конкурентоспроможності, залученні іноземних інвестицій, хоча й знаходить своє відображення у громадських дискусіях та наукових дослідженнях з питань національної, економічної, політичної безпеки, що не може вважатися вичерпним враховуючи просторові масштаби явища урбанізації та її наслідки. Це як неминуча плата призводить до погіршення стану міського середовища. Останнім часом увага до міських проблем посилилася у таких міжнародних інститутах як Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), а також з боку Організації Об'єднаних Націй (ООН) та агентства Світового банку.

Зростання інтересу до деурбанізації обумовлене низкою взаємопов'язаних факторів, зокрема таких як неможливість ігнорувати соціальні, економічні та екологічні проблеми, пов'язані з містами, які можуть бути ефективно вирішені лише за допомогою місцевої політики і програм, а також наявність політичної та фінансової вигоди від децентралізації надання послуг місцевим органам влади установам, що мало місце в Україні. Політика децентралізації все частіше виносить питання урбанізації на рівень місцевих органів влади як регуляторів фінансування місцевих служб та з метою активізації їх ролі в управлінні місцевим розвитком. Існує також необхідність у розширенні досліджень у сфері міждисциплінарного взаємозв'язку між інфраструктурою та наданням послуг, платоспроможністю, відносною конкурентоспроможністю та економічними показниками розвитку територій, бізнесу та туризму як однієї з динамічніших та, водночас менш бюджетних сфер відновлення економіки через управління та мобілізацію місцевих ресурсів на тлі загострення задоволення потреб територій у галузі охорони здоров'я, санітарії, водопостачання, житла та транспорту, які потребують великих капітальних вкладень. Їх вирішення можливе за умови формування сталих спроможних smart-громад, здатних надавати необхідну інфраструктуру та послуги у децентралізованому середовищі, що є ефективнішим в умовах публічного управління, інклюзії та партисипації регіонального розвитку. Значення приватних інвестицій у стратегічне планування, інституційний розвиток і нарощування потенціалу, а також у розвиток управлінських і фінансових систем неможливо переоцінити. Це включає партнерство міської влади з громадськими групами та залучення капіталу і ресурсів приватного і міжнародного секторів для надання послуг, які очікують все більше спільнот. Також вимагається більше уваги до питань охорони навколишнього середовища та соціального розвитку.

Пропонуючи належну практику сталого розвитку, необхідно враховувати економічні, екологічні та соціальні аспекти, зокрема у питаннях врахування регіональних відмінностей та, подекуди неможливість простого перенесення передового світового чи вітчизняного досвіду, без його адаптації або модифікації до локальних умов. Так, урбанізація створює проблеми для розвитку сільських районів внаслідок втрати продуктивних сільськогосподарських земель через розвиток передмість, що яскраво видно за досвідом агломерації Київської області. Урбанізація посилює необхідність структурних реформ у сільському господарстві. Переваги, які пропонують великі міста з позиції можливостей отримання вищої освіти, медичного обслуговування, працевлаштування та підвищення заробітної плати, ускладнюють життя у сільських районах, змушуючи їх конкурувати та залучати кваліфікованих фахівців для підтримки розвитку (табл. 1).

Таблиця 1. Регіональна характеристика урбанізації в Україні у 2020 р.

Регіон	ВВП на душу населення, тис. грн	Населення, осіб	Міське населення, міграційний приріст, осіб
Вінницька	90,11	1 507 738	+391
Волинська	75,83	1 020 770	-781
Дніпропетровська	128,91	3 093 151	+1 655
Донецька	50,86	4 056 405	-3 839
Житомирська	77,59	1 177 564	+205
Закарпатська	49,87	1 243 721	+732
Запорізька	102,22	1 636 322	-982
Івано-Франківська	66,93	1 350 565	+1 016
Київська	135,00	1 795 542	+12 977
Кіровоградська	83,35	902 275	-655
Луганська	20,56	2 101 653	-2 470
Львівська	95,41	2 476 113	+1 381
Миколаївська	88,63	1 090 492	-130
Одеська	93,73	2 349 749	+6 354
Полтавська	139,52	1 350 564	+531
Рівненська	63,02	1 140 902	-1 125
Сумська	77,76	1 034 364	-534
Тернопільська	61,38	1 020 953	+1 797
Харківська	99,30	2 596 250	+6 929
Херсонська	68,44	1 000 370	-637
Хмельницька	78,52	1 227 474	+1 144
Черкаська	93,88	1 159 200	-86
Чернівецька	50,63	889 928	+472
Чернігівська	87,78	957 665	-659

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України (State Statistics Service of Ukraine, 2021).

Хоча наразі урбанізація не сильно відрізняється від урбанізації минулого, безпрецедентними є абсолютні масштаби змін та кількість регіонів, які включаються у процеси швидкої урбанізації. В цілому, існує тісний взаємозв'язок між урбанізацією та економічним розвитком. Так, у світі країни з більш високим рівнем доходу, як правило, більш урбанізовані, ніж країни з більш низьким рівнем доходу, і урбанізація збільшується більш швидкими темпами у міру економічного зростання в країнах з більш низьким рівнем доходу, ніж в країнах з більш високим рівнем доходу. Яскравий приклад – Ізраїль, де рівень урбанізації становить близько 98 %, а літні та заможні люди надають перевагу перебуванню у місцях підвищеного комфорту та соціального, у тому числі медичного обслуговування. Посилення урбанізації призводить до збільшення розмірів міст, підтримки темпів зростання, завантаженості доріг, погіршення умов навколишнього середовища та пандемічного стану, що робить великі міста менш привабливими місцями для життя.

Міське середовище забезпечує високу щільність населення, просторову близькість, призводить до зростання ринків, доступу до інформації, капіталу, досліджень і розробок,

спонукає появу високої продуктивності з доданою вартістю, високої та більш стабільної заробітної плати і доходів, зниження питомих витрат на інфраструктуру та комунальні послуги, посилення конкуренції. Зростання міських районів спричинює ускладнення технологічних та економічних взаємозв'язків, змінює просторовий ландшафт. Урбанізація викликає тривалу технологічну революцію, швидке зростання промисловості та сфери послуг, що призводить до зниження попиту на робочу силу.

Саме для міст характерна наявність великої кількості підприємств сфери послуг, засновані на знаннях, такі як бухгалтерські або інформаційно-технологічні фірми, які є дуже мобільними. Глобалізація призвела як до ослаблення регулювання промисловості та таких сфер як торгівля, інвестиції та інтелектуальна власність, змістивши його у площину більш універсального регулювання за допомогою стандартів. Як наслідок рішення про місцезнаходження суб'єкта господарювання наразі більшою мірою залежить від порівняльних переваг різних міст. Це створює унікальну можливість для управління. Менш багаті міста, як правило, конкурують на основі дешевої робочої сили і низьких витрат на охорону навколишнього середовища, як важливі середовища залучення сировини. У міру зростання добробуту, доступність і якість екологічних товарів набувають все більшого значення, особливо з позиції залучення фахівців. Роль місцевого самоврядування зміщується з надання послуг на підвищення конкурентоспроможності за рахунок стимулювання виробництва, інвестицій та зростання приватного сектору.

Збільшення виробництва і споживання призводить до збільшення потреб у енергії, а зростання викидів вуглекислого газу та інших форм забруднення, деградація дефіцитних ресурсів, таких як водопостачання, ліси та сільськогосподарські угіддя ставить під сумнів перспективність забезпечення за рахунок екологічної системи Землі такої моделі виробництва і споживання за використання існуючих ресурсномістких технологій. Питання екологічної стійкості та зміни клімату не визнають національних кордонів і впливають на регіональному та глобальному рівнях, визначаючи умови проживання людини. Підтримка екологічної стійкості вимагає глобальних ініціатив та зміни технологій, політики та моделей споживання. Такі ініціативи повинні також забезпечувати економічне зростання, підвищення рівня життя, що спонукає появу платити за «простір», а також зміну демографічних показників і скороченням середнього розміру домогосподарства. Невизначеність щодо землеволодіння, міського планування та управління посилює проблему освоєння земель у містах. Зниження щільності міського населення та збільшення сільського населення визначає напрям оптимізації попит на земельні ресурси, а освоєння знелюднених населених пунктів сприятиме вирішенню житлової проблеми.

Перспектива залучення інвестицій приватного сектору, у тому числі в інфраструктуру країни, у новій якості розкривається на тлі реалізації ідеї «Родова садиба». Подальший розвиток через розширення форм та кола учасників державно-приватного партнерства створює механізми розширення доступу до інвестиційних фондів та сприятиме за відсутності політичних проблем відшкодуванню витрат та експлуатацію та обслуговування.

Вибір мешканців міст та зміну місця проживання та міграцію на сільські території дозволяє говорити про наявність бажаних для таких змін, а зняті з мапи України населені пункти та такі, які ще мають статус населеного пункту, однак містять на своїй території за даними паспортизації від 1 до 10 жилих хат (такими налічується понад 1 200 адміністративно-територіальних одиниць), дозволяють говорити про наявність земельного ресурсу для реалізації «виходу» з міст. Відповідні норми земельного законодавства створюють необхідне правове поле для цього. Такі території можуть стати основою для розвитку туризму.

Міста не тільки забезпечують робочі місця для своїх жителів, але й забезпечують їх середовище проживання. Екологічні проблеми призводять до зростання захворюваності та погіршення здоров'я, збільшення фінансових витрат для міських жителів, таких як тривалий час у дорозі на роботу та зниження міських зручностей. Вони також накладають значні витрати на підприємства та загальну економічну активність через зниження продуктивності. Ці витрати варіюються від відсутності співробітників на роботі через хворобу, до витрат на перевантаження при переміщенні товарів і послуг, до погіршення стану цілих галузей, таких як рибальство, викликане надмірним виловом риби і скороченням або забрудненням рибних запасів. Здоров'я населення також є провідним показником стану міського середовища.

Виникнення хвороб, які передаються через воду, пневмонії, хронічних респіраторних захворювань, раку легенів і серцевих нападів безпосередньо пов'язано з успіхом міського управління у забезпеченні інфраструктури та нормативно-правової бази для успішного управління навколишнім середовищем. Інші проблеми зі здоров'ям, такі як смерть і травми в результаті дорожньо-транспортних пригод, також безпосередньо пов'язані з успіхом міського управління в створенні безпечного міського середовища.

Екологічні проблеми тісно пов'язані з бідністю. Для окремих осіб і домогосподарств у більшості міст за гроші можна купити місце розташування і землеволодіння, житло кращої якості, доступ до води, каналізацію та збір твердих відходів, підключення до електропостачання тощо, навіть якщо місцеві органи влади не можуть надати всі ці послуги за доступною для загалу ціною. З іншого боку, відсутність грошей призводить до неякісного житла для поблизу основних доріг і пов'язаному з цим високому рівню забруднення, невизначеному терміну володіння і ризику виселення, незаконному і часто небезпечному підключенню до електропостачання, нечистому, іноді переривчастому водопостачанню. Медичні та інші витрати, пов'язані з погіршенням стану навколишнього середовища у переважній більшості та непропорційно великій мірі лягають на міську бідноту.

В цілому урбанізація та економічне зростання посилили політичний та адміністративний тиск, що вимагає децентралізації прийняття державних рішень та надання послуг від центрального уряду до субнаціональних, більшою мірою місцевим органам влади разом із можливістю розпоряджатися місцевими ресурсами.

Фахівцями Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) обґрунтовані та розроблені критерії, згідно з якими оцінюється статус об'єктів економічної та культурної спадщини є такі:

- а) забезпечення джерелами та засобами існування за рахунок функціонування об'єкта; збереження агро- та біорізноманіття;
- б) використання традиційних знань та адаптивних технологій;
- в) формування особливої культури, системи цінностей і соціальної організації місцевої спільноти;
- г) історично сформований природний ландшафт та географічне розташування.

Тому до середовище формувальних чинників та сукупності соціально-економічних систем, які відповідають вказаних критеріям відносять сільськогосподарські продукти (зокрема, характерні саме для цієї місцевості), ландшафти (у тому числі морські), традиційні культурні продукти, ремесла, спеціальна їжа та місцева кухня, екологічні послуги тощо, які характеризують локальну автентичність та колорит. Забезпечення стійкості сучасних соціокультурних та еко-економічних систем повинен бути розроблений план дій по динамічному збереженню (забезпеченню спроможності та стійкості системи) існуючої спадщини та наявних напрацювань.

Збереження традиційних цінностей, а також виробництво національних страв та напоїв, використання природних та природовідповідних технологій виробництва, а також пов'язаних з цим природних матеріалів в Україні найбільш повно знайшло своє відображення у практиці діяльності родових садиб та родових поселень, стимулювання соціокультурного розвитку у яких здійснюється через розвиток зеленого сільського туризму. Такі спільноти виробляють продовольчі та непродовольчі товари на основі збережених історичних знань та традиція. Додатковими механізмами та інструментами, які характеризують становлення спроможних smart-громад нового типу є вирощування та виробництво рідкісних видів сільськогосподарської продукції, зокрема лікарських та зникаючих видів рослин, відновлення біорізноманіття та популяції флори і фауни на території, проведення етнічних фестивалів, виставок, ярмарок та народних свят (зокрема, сонячного циклу), організація ландшафтів (сприяння створенню національних парків, заказників, заповідників, дендропарків з розвиненою інфраструктурою, в тому числі з сучасними технологіями). Досвід України демонструє, що визнання об'єктів агрокультурної спадщини підвищує національний імідж, розширює можливості отримання додаткового доходу за рахунок функціонування сучасних форм екопідприємництва, розвитку туризму та примноження потенціалу національної культури.

Багато проблем, з якими ми в даний час стикаємося в світі, викликані не відсутністю технологій, а відсутністю у людей здатності жити і працювати разом, брати на себе

відповідальність, співпрацювати, ділитися ресурсами і спільно реалізовувати рішення з людьми з різних культурних верств. Активізація практики зеленого туризму сприяє розширенню мережі сувенірних магазинів, готелів, ресторанів, музеїв, популяризації місцевих брендів. Це, в свою чергу, сприяє створенню нових робочих місць, диверсифікації доходів сільських домогосподарств та сільськогосподарських товаровиробників, сталому розвитку сільських територій.

Родові поселення та інші соціально-екологічні ініціативи, здійснювані спільнотами стають моделлю майбутнього та формують досвід у сфері гармонізації людини та природи. Це обумовлено як зростаючою роллю громадських ініціатив, таких як родові поселення та інших підходах у глобальних зусиллях щодо пом'якшення наслідків антропогенного впливу. Реакція соціуму на кліматичні кризи шляхом переселення з міст на сільські території, відновлення та забезпечення культурного розмаїття, розширення соціальних можливостей. Спільні риси у глобальному масштабі, наявні обмеження та потенціал територій в умовах повсякденного життя та появи децентралізованого громадянського суспільства дозволяє говорити, що наявні суспільні ініціативи здійснюються спільнотами як лабораторії та навчальні полігони щодо стійких практик, міжособистісних компетенцій та комунікацій, особистісного розвитку та створення множинних способів життя, спілкування та пізнання.

Багато дослідників ставлять під сумнів перспективний характер домінуючих моделей соціального життя та пропонують нові та різноманітні способи життя, спілкування та пізнання. Альтернатива сучасному технократичному способу життя базується на поєднанні людей різних культур в межах єдиної соціально-екологічної системи через механізм впровадження власних стійких рішень, адаптованих до конкретної території. Кожне таке поселення за своєю суттю являє собою соціальний стартап, який реалізується інструментами форсайту. Кожен прецедент такого роду є унікальним і жодна контрольованим з боку мешканців, родового поселення та опосередковано з боку інших учасників суспільного життя, що здійснюються спільнотами і можуть бути кращими прикладами зусиль у цьому напрямку.

Родові поселення як громадські ініціативи – це навчальні та експериментальні лабораторії (моделі, прообрази суспільства майбутнього) того, як люди можуть співпрацювати та жити більш стійко. Вони включають як всі процеси життєдіяльності та господарювання території поселення, так і схеми спільного використання локальних ресурсів, зокрема енергії та людей, через кооперацію та інтеграцію, між культурний обмін, діяльність громадських організацій населених пунктів та їх асоціації, адаптацію технологій та засобів відповідно до Законів Природи, у тому числі використовуючи екологічні технології житлового будівництва та в контексті цілей сталого розвитку. Спільним для таких ініціатив є те, що вони виникають знизу вгору та є заснованими на спільності цінностей товариства. Вони передбачають формування моделі майбутнього суспільства через їх поточні соціальні практики, соціальні відносини, філософію прийняття рішень та культуру. Родові поселення, зокрема, експериментують з альтернативними практиками у будівництві, використанні енергії та інших ресурсів, наприклад, води, агролісомеліорації тощо адаптованим до місцевих умов способом, поєднуючи наукові і традиційні знання, розширюючи спектр рішень, доступних для конкретних соціально-екологічних умов. Економічні та технологічні рішення, ініціативи громади розглядаються у поселеннях з позиції розробки ефективних рішень щодо наявної ситуації (як приклад наведемо цільову функцію та одночасно критерій ефективності управлінських рішень – вдосконалення середовища існування людини як того хотів Творець, – природовідповідна діяльність – гармонізація відносин Людини та Природи). Хоча в Україні головним чином поширені родові садиби та родові поселення, окремі аспекти зазначеної діяльності можна дослідити в усьому світі. Так, багато чому можна навчитися з експериментів, проведених громадами по всьому світу, особливо в екологічних поселеннях, оскільки такі поселення – це інститути, у яких суспільне і приватне життя об'єднуються в одному локальному просторі, труднощі соціального співробітництва стають більш помітними, ніж в інших інституційних умовах. Родові поселення унікальні не лише тим, що інтегрують стійкі і відновлювальні практики у різних сферах життя, а й тим, що вони приділяють особливу увагу міжособистісним компетенціям і особистісному розвитку. Хоча такі поселення не є ідеальними, вони експериментують і розробляють рішення у всіх цих аспектах і, отже, є інкубаторами інновацій та знань. На глобальному рівні родові поселення створюють моделі соціального життя, засновані на співпраці, правах громад на свої

території і альтернативах природовідповідного розвитку, який об'єднує різноманітні ініціативи з біодинаміки та біомікрії суспільних процесів, зокрема з позиції просування місцевої автономії та пропозицій щодо глибоких перетворень у політиці, економіці, інженерній сфері через подолання онтологічних відмінностей між природою і культурою, а також між індивідом і спільнотою, внаслідок чого проявляється здатність більш повно задовольнити місцеві потреби, продукувати актуальні та ефективні дії, досягати більш стійких результатів на основі інклюзії, розширенні можливостей учасників та заохоченні альтернативних шляхів розвитку. Отже, вони є потенційно потужними учасниками скоординованих глобальних дій зі створення децентралізованого і наділеного повноваженнями громадянського суспільства. Враховуючи, що мешканцями родових поселень на 80 % є молодь (середній вік 35 років), яка є інвестиційно активна, має вищу освіту, радо працює та народжує дітей, дотримується екологічного законодавства обтяжуючи себе додатковими зобов'язаннями щодо висадки дерев, ліквідації сміттєзвалищ, організації заповідних територій, то практика поширення родових поселень демонструє їх дієвість у консолідації локальних активістів, здатності створювати мережі, впроваджувати місцеві ініціативи. Водночас, недостатньо високий інтерес до феномену появи родових садиб та родових поселень з боку державних органів влади та наукової спільноти засвідчує недостатнє регулювання та теоретичне обґрунтування цього явища.

Висновки / Conclusions

Емпіричний аналіз додатково виявив п'ять взаємопов'язаних тем: пріоритетна ціннісна орієнтація, концептуалізація, цільові співробітники, інфраструктура і принципи функціонування сталих спроможних спільнот. У процесі дослідження наголос було зроблено на ініціативній життєздатності шляхом забезпечення легітимності, формування ціннісної пропозиції, розробки керівних принципів та побудови її структур і процесів. Отже, пріоритетна орієнтація дослідження була в основному спрямована на охоплення якомога більшої аудиторії стейкхолдерів територій.

Ціннісний фокус окреслював механізми самостійного забезпечення їх спроможності та стійкості, зокрема практику публічного управління, діяльність суб'єктів малого та середнього бізнесу, розвиток зеленого сільського туризму, підвищення потенціалу навколишнього екосистемного середовища, залучення нових знань і ресурсів та технологій у регіон, відкритість для інновацій та культивування загального рівня культури і духовності відповідно до принципів ноосферного розвитку. Це призвело до розробки структур, процесів і ціннісних пропозицій, які могли б стимулювати потенціал розвитку територій, зокрема через реалізацію ідеї «Родова садиба» шляхом прийняття Закону України «Про родові садиби та родові поселення в Україні», сприяння споживчій та обслуговуючій кооперації, органічному виробництву, пермакультурному дизайну, діяльності громадських організацій населених пунктів.

Заохочення більш активної взаємодії між усіма учасниками суспільних процесів на територіях через проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи дозволить отримати синергетичний ефект підвищення добробуту населення без додаткового залучення коштів бюджетів усіх рівнів.

Наше дослідження ілюструє результати вивчення процесу розробки та реалізації соціальних інновацій екосистем. Воно розширює внесок у процедуру соціальних досліджень на основі більш повного розуміння механізму управління процесами впровадження соціальних інновацій на практиці через структурування окремих його етапів. Також у результаті проведення дослідження отримано доручення Кабінету Міністрів України щодо вивчення ідеї «Родова садиба» одинадцятьма міністерствами та відомствами та Національною академією аграрних наук України (у 2014 р., 2017 р. та 2019 р., у тому числі міністерством юстиції з позиції ресоціалізації та соціальної адаптації під облікових). Міністерством аграрної політики та продовольства України ініційовано визнання Житомирської області пілотної щодо впровадження досвіду родових поселень, а громади Новоград-Волинського району – експериментальної платформи щодо вивчення такого досвіду. Таке рішення також закріплене листом Житомирської обласної державної адміністрації.

Отже, нами представляємо ілюстративний приклад того, як можна експериментувати з новими формами менеджменту соціальних інновацій у сфері публічного управління та

адміністрування, де існує порівняно мало емпіричних наукових робіт, тоді як основний акцент дослідників зосереджено на договірних угодах, грошових мотивах, конкуренції та спорідненості. Ми також спираємося на формування недостатньо вивченої наукової сфери, яка об'єднує відкриті інновації екосистеми на основі багатофункціонального полівекторного та мультидисциплінарного підходу, додаючи поглиблене якісне тематичне дослідження досвіду функціонування родових садіб і родових поселень та їх взаємодії з навколишнім середовищем та учасниками суспільно-економічних відносин.

Ми припускаємо, що, розглядаючи менеджмент відкритих соціальних інновацій як динамічний, а не стабільний, лінійний або детермінований процес, можна створити більш дієві теорії щодо того чим вони є і як працюють. Ми використовуємо емпіричні дані з повторюваних неструктурованих інтерв'ю «у процесі прийняття», щоб проаналізувати як відкриті інноваційні ініціативи розвиваються з плином часу. Хоча ініціатива знаходиться «у процесі становлення» щодо сьогодення і майбутнього ставить перед учасниками складні завдання, а також збільшує свободу дій. Отже, в порівнянні з більш лінійними моделями, такими як теорії залежності від життєвого циклу, теорія процесів стверджує, що ініціативи менеджменту соціальних інновацій екосистем багато в чому динамічні та еволюційні, але не детерміновані. Такі ініціативи з часом будуть містити ще більш ціннісний фокус.

Ми стверджуємо, що теорія процесів може допомогти практикам у сприйнятті, використанні та перетворенні їх тимчасового впровадження відкритих інновацій, оскільки вона досліджує що роблять окремі люди або організації, а не хто вони є. Однак у цьому дослідженні підкреслюється, що ініціативи у сфері менеджменту відкритих соціальних інновацій, трансформації підприємницького середовища, у тому числі з позиції розвитку туризму, у силу їх базування на світогляді мають носити структуровано системний характер та передбачають постійну увагу та забезпечення стабільності й необхідності розвивати свої динамічні можливості як з боку мешканців родових поселень, так і системи місцевого самоврядування, органів державної влади, щоб розробляти, адаптувати та спільно розвивати ці ініціативи в екосистемному середовищі. Крім того, хоча теорія процесів дає деяку свободу дій практикам, вона також робить акцент на постійному пошуку узгодження між взаємопов'язаними та постійно мінливими умовами середовища їх реалізації, а також власними цілями і стратегіями учасників соціально-економічних трансформацій.

Авторський внесок / Author Contributions

концептуалізація та проектування / Conceptualization and Design: М. Плотнікова;
огляд літератури / Literature Review: О. Присяжнюк;
методологія та обґрунтування / Methodology and Validation: М. Плотнікова;
формальний аналіз / Formal Analysis: О. Присяжнюк;
розслідування та збір даних / Investigation and Data Collection: М. Плотнікова;
аналіз та інтерпретація даних / Data Analysis and Interpretation: М. Плотнікова;
написання – початковий варіант / Writing – Original Draft Preparation: О. Присяжнюк;
написання – рецензування та редагування / Writing – Review & Editing: М. Плотнікова;
нагляд / Supervision: М. Плотнікова;
адміністрування проєкту / Project Administration: М. Плотнікова;
залучення фінансування / Funding Acquisition: О. Присяжнюк.

References

- Aysolmaz, B., Gursul, M., Kirchner, K. Laue, R., Mertens, R., Reher, F., Schonreiter, I., Turban, B., & Weissbach, R. (2018). Reflection on the interrelations between business process management and requirements engineering with an agility perspective. *Lecture Notes in Business Information Processing*, (308), 669–680. https://doi.org/10.1007/978-3-319-74030-0_54
- Azizi, M., Bidgoli, M., & Taheri, A. (2021). The effect of ownership and management structure on family businesses performance. *Cogent Business & Management*, 8(1), 1872888. <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1872888>
- Bratianu, C., Stanescu, D., Mocanu, R. (2021). Exploring the knowledge management impact on business education. *Sustainability*, 13(4), 2313. <https://doi.org/10.3390/su13042313>

- Costa, T., & Lima, M. (2018). Cooperation in tourism and regional development. *Tourism & Management Studies*, 14(4), 50–62. <https://doi.org/10.18089/tms.2018.14405>
- Gazzola, P, Pavione, E., Grechi, D., & Ossola, P. (2018). Cycle tourism as a driver for the sustainable development of little-known or remote territories: The experience of the Apennine Regions of Northern Italy. *Sustainability*, 10(6), 1863. <https://doi.org/10.3390/su10061863>
- Klucka, J., & Grunbichler, R. (2020). Enterprise risk management – approaches determining its application and relation to business performance. *Quality Innovation Prosperity – Kvalita Inovacia Prosperita*, 24(2), 51–58. <https://doi.org/10.12776/QIP.V24I2.1467>
- Makkawi, H (2021). The role of risk management in increasing business performance. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 15(1), 1054–1059. <https://doi.org/10.2478/picbe-2021-0099>
- Mc Loughlin, K., Lewis, K., Lascelles, D., & Nudurupati, S. (2023). Sustainability in supply chains: Reappraising business process management. *Production Planning & Control*, 34(1), 19–52. <https://doi.org/10.1080/09537287.2021.1884764>
- Osuszek, L., & Ledzianowski, J. (2020). Decision support and risk management in business context. *Journal of Decision Systems*, 29(1s), 413–424. <https://doi.org/10.1080/12460125.2020.1780781>
- Ovdiyuk, O., Prysiazniuk, O., Plotnikova, M., & Dovzhenko, V. (2021). Innovatsiini upravliniski rishennia administruvanni staloho rozvytkurehionu v umovakh COVID–19 [Innovative management decisions in the administration of sustainable development of the region in the conditions of COVID–19]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, (22), 114–119. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.22.114> (in Ukrainian)
- Polinkevych, O., Khovrak, I., Trynchuk, V., Klavkiv, Y., & Volynets, I. (2021). Business risk management in times of crises and pandemics. *Montenegrin Journal of Economics*, 17(3), 99–110. <https://doi.org/10.14254/1800-5845/2021.17-3.8>
- Prafitri, N, Setyoko, P., & Puspita, D. (2018). The business management of the village government in managing Village Owned Enterprise. *Masyarakat Kebudayaan dan Politik*, 31(3), 328–338. <https://doi.org/10.20473/mkp.V31I32018.328-338>
- Ruiz, E., de Pablo, J., Munoz, R., & Pena, I. (2019). Do high performance work systems enhance business performance? Examining the mediating influence of total quality management. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci – Proceedings of Rijeka Faculty of Economics*, 37(1), 235–258. <https://doi.org/10.18045/zbfri.2019.1.235>
- State Statistics Service of Ukraine (2021). Economic statistics / National accounts. <https://www.ukrstat.gov.ua>
- Stjepic, A., Ivancic, L., & Vugec, D. (2020). Mastering digital transformation through business process management: Investigating alignments, goals, orchestration, and roles. *Journal of Entrepreneurship Management and Innovation*, 16(1), 41–73. <https://doi.org/10.7341/20201612>
- Usman, I., Hartani, N., & Sroka, M. (2020). Operational performance of SME: The impact of entrepreneurial leadership, good governance and business process management. *Polish Journal of Management Studies*, 21(1), 408–418. <https://doi.org/10.17512/pjms.2020.21.1.30>
- Valinkevych, N. V., & Orlova, K. Ye. (2019). Finansova skladova upravlinnia biznesom [Financial component of business management]. *Financial and credit activity-problems of theory and practice*, 2(29), 122–129. <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v2i29.171899> (in Ukrainian)
- Visser, T, & van Scheers, L. (2018). Can family business managers manage family business risks? *Management Journal of Contemporary Management*, 23(1), 123–137. <https://doi.org/10.30924/mjcmi/2018.23.1.123>
- Vugec, D., Tomičić-Pupek, K., & Vukšić, V. (2018). Social business process management in practice: Overcoming the limitations of the traditional business process management. *International Journal of Engineering Business Management*. (10). <https://doi.org/10.1177/1847979017750927>
- Yakobchuk, V., Shvets, T., Plotnikova, M., Prysiazniuk, O., & Buluy, O. (2021). Virtual realiy innovative model of sustainable development administration in business and territorial communities. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, 11(2–XX), 100–109. https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110220/papers/A_17.pdf

